

บทความวิชาการ (Academic Article)

การวิเคราะห์บทบาทและอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล
Analysis of Roles and Powers of Prince Thammathibet
in a Position of Viceroy

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ^{1*}Natawut Klaisuwan^{1*}

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทและอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ผลการศึกษาในด้านบทบาทพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีบทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ด้านบริหารบ้านเมืองตามพระบรมราชโองการของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ นอกจากนี้ยังพบว่าทรงมีบทบาทในการช่วยเหลือบาทหลวงและพวกเข้ารีตศาสนาคริสต์ให้รอดพ้นจากการถูกขุนนางไทยกดขี่ สำหรับผลการศึกษาด้านอำนาจพบว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีอำนาจในการสั่งลงโทษขุนนางผู้ใหญ่ชั้นอัศวมหาเสนาบดี รวมถึงเข้าในกรมของเจ้าต่างกรมได้

คำสำคัญ: บทบาท อำนาจ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

Abstract

This academic article had an objective to analyze the role and power of Prince Thammathibet as Krom Phra Rajawang Bowon Sathan Mongkol (Viceroy). The results of the study in terms of roles found that Prince Thammathibet His Majesty had a role in performing duties in the administration of the country according to the King. Paramakosa In addition, it was found that His Majesty played a role in helping the priests and others. Convert to Christianity to escape

^{1*} คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Faculty of Humanities Mahamakut Buddhist University

*Corresponding Author E-mail: natawut.kla@mbu.ac.th

(Received: 19 February 2024; Revised: 21 April 2024; Accepted: 13 May 2024)

being oppressed by Thai nobles. The results of the study of power found that Prince Thammathibet had the power to command punishment of senior officials including the senior officials in the department of different princes.

Keywords: roles, powers, Prince Thammathibet, Viceroy

บทนำ

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศแห่งกรุงศรีอยุธยา ได้มีการสถาปนาพระราชวงศ์ให้ทรงกรมหลายพระองค์ โดยเอกสารทางประวัติศาสตร์ คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพระราชวงศ์ที่ได้รับการสถาปนาให้ทรงกรมว่า มีดังต่อไปนี้

1. สมเด็จพระพันวัสสาใหญ่	เป็น	กรมหลวงอภัยนุชิต
2. สมเด็จพระพันวัสสาน้อย	เป็น	กรมหลวงพิพิธมนตรี
3. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร	เป็น	กรมขุนเสนาพิทักษ์
4. เจ้าฟ้าเอกทัศน์	เป็น	กรมขุนอนุรักษ์มนตรี
5. เจ้าฟ้าเรนทร์	เป็น	กรมขุนสุเรนทรพิทักษ์
6. เจ้าฟ้าดอกมะเดื่อ	เป็น	กรมขุนพรพินิต
7. พระองค์เจ้าแขก	เป็น	กรมหมื่นเทพพิพิธ
8. พระองค์เจ้ามั่งคุด	เป็น	กรมหมื่นจิตรสุนทร
9. พระองค์เจ้ารถ	เป็น	กรมหมื่นสุนทรเทพ
10. พระองค์เจ้าปาน	เป็น	กรมหมื่นเสพภักดี

(ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 478)

พระราชวงศ์ทั้ง 10 พระองค์ที่ได้รับการสถาปนาให้ทรงกรมนี้ จะมีขุนนางจำนวนหนึ่งทำหน้าที่เป็นเจ้ากรม ปลัดกรม สมุหบาญชีกรม ส่วนกำลังคนในสังกัดของเจ้านายที่ทรงกรม เรียกว่า ไพร่สม เมื่อเจ้านายพระองค์ใดได้รับการสถาปนาให้ทรงกรมจะทำให้เจ้านายพระองค์นั้นมีศักดิ์นาที่สูงขึ้น ส่งผลให้มีบารเพิ่มมากขึ้น เมื่อเจ้านายมีศักดิ์นาสูงและมียศสูงย่อมหมายถึงการมีสิทธิเหนือกว่าเจ้านายพระองค์อื่น ๆ ที่มีศักดิ์นาลต่ำกว่า นอกจากนี้เจ้านายที่มีศักดิ์นาสูง ยังสามารถมีไพร่สมในสังกัดได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งการมีไพร่สมในสังกัดเป็นจำนวนมาก ย่อมแสดงให้เห็นถึงความมั่งคั่งและความมีอำนาจของเจ้านายพระองค์นั้น (วิไลเลขา ถาวรธนาสาร และคณะ, 2542, น. 321-322) หากเจ้านายพระองค์ใดได้รับ

การสถาปนาให้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เจ้านายพระองค์นั้นจะมีศักดินาสูงที่สุด กล่าวคือ มีศักดินาถึง 100,000 ไร่ ซึ่งเหนือกว่าบรรดาเจ้าทรงกรมทั้งหมด จะเป็นรองแต่พระมหากษัตริย์เท่านั้น ทั้งนี้ ในบางรัชกาล กรมพระราชวังบวรสถานมงคลสามารถแข่งอำนาจและบารมีกับพระมหากษัตริย์ได้ ดังเช่นรัชกาลของสมเด็จพระเพทราชา ที่ถูกลวงสรศักดิ์แข่งอำนาจและบารมี ตามที่ปรากฏหลักฐานว่า

เมื่อครั้งพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ถวายพระราชธิดาแด่สมเด็จพระเพทราชา พร้อมด้วยข้าทาสบริวารและสิ่งของต่างๆ สมเด็จพระเพทราชาทราบเรื่องก็ทรงพระโสมนัสตรัสสั่งอัครมหาเสนาบดีให้ผูกเรือพระที่นั่งบัลลังก์ม่านทองและเรืออื่นๆ ขึ้นไปรับพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต แต่ลวงสรศักดิ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล กลับนำพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตไปเป็นชายาเสียเอง ดังความจากคำให้การขุนหลวงหาวัดว่า

ส่วนพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ก็จัดแจงตกแต่งพระราชธิดา พร้อมด้วยพี่เลี้ยงนางกำนัล แลทาสกรรมกรชายหญิงสิ่งละร้อยเป็นบริวาร สรรพด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคทั้งปวงพร้อมเสร็จ และให้แสนท้าวพระยาลาวสามนาย ถือพล 10,000 ช้างม้าโดยสมควร ให้อัญเชิญเสด็จพระราชธิดาขึ้นสู่สัวิกาภาณจนยานวิจิตร ลงไปยังกรุงเทพมหานคร โดยลำดับมารควีถึงพระราชนิเวศพระนครหลวง จึงบอกหนังสือลงไป ณ กรุงเทพมหานคร ให้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบ พระบาทบรมบพิตรพุทธเจ้าข้างเผือกตรัสทราบเหตุตั้งนั้นแล้ว ทรงพระโสมนัสตรัสแก้อัครมหาเสนาบดีให้ผูกเรือพระที่นั่งบัลลังก์ม่านทองและเรืออื่นๆ หลายลำ ขึ้นไปรับนางกษัตริย์กรุงศรีสัตนาคนหุต ณ พระนครหลวง และล่องลงมายังพระนครโดยทางคลองโพธิ์เรียง

ครั้นมาถึงวัดกระโจม จะเลี้ยวขึ้นไปทางรอนำบ พอสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร มีพระบัณชुरให้มารับพระราชบุตรกรุงศรีสัตนาคนหุต ขึ้นไว้ ณ พระราชวังบวร แล้วเสด็จพระราชดำเนินมายังพระราชวังหลัง ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง กราบทูลพระกรุณาขอพระราชทานนางไว้ ณ พระราชวังบวร จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานให้แก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ โดยพระราชอัยยาคัยนั้น

(ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 439)

นอกจากนี้หลวงสรศักดิ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้ร่วมมือกับโอรส คือ เจ้าฟ้าเพชรกับเจ้าฟ้าพร กระทำการร้ายแรงที่ทำให้สมเด็จพระเพทราชาเสวยพระทัยมากที่สุด คือ ลวงเจ้าพระขวัญ พระราชโอรสของสมเด็จพระเพทราชา ประสูติแต่เจ้าฟ้ากรมหลวงโยธาเทพ (พระกนิษฐาของสมเด็จพระนารายณ์) ไปสำเร็จโทษ เนื่องจากเห็นว่าเจ้าพระขวัญมีผู้คนนับถือมาก เกรงจะเป็นศัตรูราชสมบัติ จึงได้อาศัยช่วงที่สมเด็จพระเพทราชาประชวรหนัก ลวงเจ้าพระขวัญไปสำเร็จโทษ ดังความว่า

ขณะนั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรมพระราชวังบวร ทรงพระราชดำริ
แคลงเจ้าพระขวัญ ด้วยเห็นข้าไทมาก คนทั้งปวงยินดีนับถือมาก นานไป
ภายหน้าเกรงจะเป็นศัตรูราชสมบัติ จึงทรงคิดการอันเป็นคฤหัทธน์ แต่กับ
เจ้าฟ้าเพชร เจ้าฟ้าพร ราชบุตรทั้งสองพระองค์มิให้ผู้อื่นรู้เห็น ครั้นเห็น
จวนจะสวรรคตในวันหนึ่งสองวันเป็นแต่อยู่แล้ว... จึงอุบายให้มหาดเล็ก
ไปเชิญเสด็จเจ้าพระขวัญว่า มีพระบัญชาให้เชิญเสด็จไปเฝ้า ทรงพระกรุณา
จะให้ทรงม้าให้ทอดพระเนตรสักหน่อยหนึ่ง... ครั้นเจ้าพระขวัญมาถึง... จึงให้
จับเจ้าพระขวัญสำเร็จโทษเสียด้วยท่อนจันทน์

(ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 441)

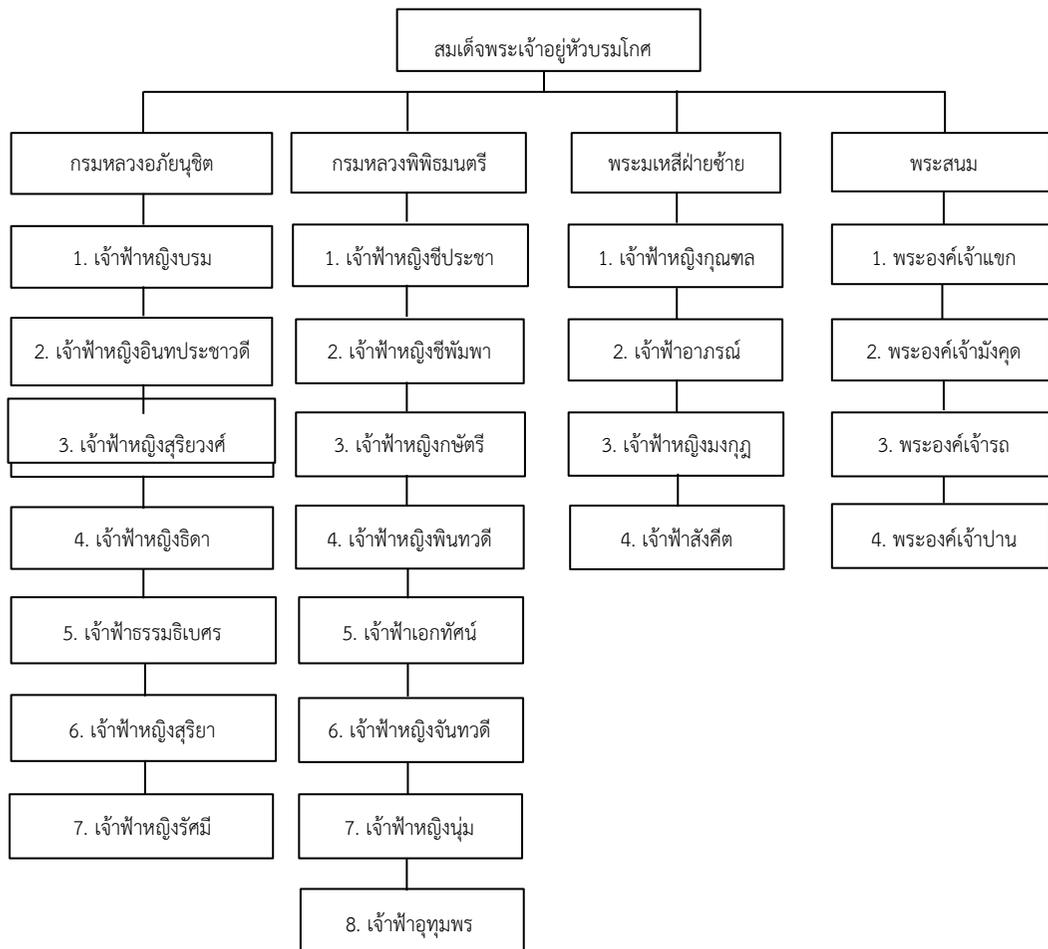
ครั้งสมเด็จพระเพทราชาทรงทราบว่าเจ้าพระขวัญ ถูกหลวงสรศักดิ์จับไปสำเร็จโทษ จึงพิโรธมาก มีพระดำรัสว่า ฎไม่ใ้ราชสมบัติแก่أيสามคนพ่อลูกนี้แล้ว (ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 442)

ตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วังหน้า เป็นตำแหน่งพระมหากษัตริย์ราชทายาทที่มีความสำคัญรองจากพระมหากษัตริย์ และมีอำนาจรักษาพระนครได้กึ่งหนึ่ง ในอดีตตำแหน่งผู้รับราชการและมิสทธิได้ครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ต่อไปได้แก่ สมเด็จพระนอพระพุทธเจ้า คือ พระราชโอรสที่ประสูติแต่พระอัครมเหสี ต่อมาผู้รับราชการเรียกว่า พระมหาอุปราช ครั้นมาในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชาขึ้นครองกรุงศรีอยุธยา ทรงสถาปนาสมเด็จพระนเรศวรเป็นพระมหาอุปราช โปรดให้ประทับ ณ พระราชวังจันทร์เกษม ซึ่งตั้งอยู่หน้าพระราชวังหลวง จึงเกิดธรรมเนียมเรียกพระมหาอุปราชว่า ฝ่ายหน้า และเรียกที่ประทับของพระมหาอุปราชว่า วังหน้า ครั้นมาในรัชกาลสมเด็จพระเพทราชา ทรงสถาปนาหลวงสรศักดิ์ พระราชบุตรบุญธรรมเป็นพระมหาอุปราช และให้ประทับที่วังหน้า ทั้งนี้ยังทรงตั้งนายจอบคชประสิทธิ์ ผู้สนับสนุนให้ได้ราชสมบัติเป็นเจ้า และโปรดให้ประทับที่ วังหลัง แล้วทรงให้

เรียกชื่อวังหน้าว่า *กรมพระราชวังบวรสถานมงคล* ให้เรียกชื่อวังหลังว่า *กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข* (อรรณพ ททรัพย์พลอย, 2558, น. 19-24)

สำหรับเจ้านายที่ได้รับการสถาปนาให้เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้แก่ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กรมขุนเสนาพิทักษ์

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กรมขุนเสนาพิทักษ์ เป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกับสมเด็จพระพันวัสสาใหญ่ กรมหลวงอภัยนุชิต มีพี่น้องร่วมพระชนนีเดียวกัน รวม 7 พระองค์ มีพระอนุชา พระกนิษฐา ที่ประสูติจากสมเด็จพระพันวัสสาน้อย กรมหลวงพิพิธมนตรี (สมเด็จพระเจ้าน้า) รวม 8 พระองค์ ทั้งยังมีพระอนุชา พระกนิษฐา ที่ประสูติจากพระมเหสีฝ่ายซ้ายของพระราชบิดา รวม 4 พระองค์ นอกจากนี้ยังมีพระอนุชาที่เกิดจากพระสนมของพระราชบิดา อีก 4 พระองค์ โดยเขียนเป็นแผนผังได้ ดังนี้

ภาพ 1 แผนผังราชตระกูลของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

เหตุที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กรมขุนเสนาพิทักษ์ ได้รับการสถาปนาให้ดำรงตำแหน่ง กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เนื่องจากพระราชโกษาได้กราบบังคมทูลให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงแต่งตั้ง ดังความจากคำให้การขุนหลวงหาวัดว่า

ครั้ง ณ วันเดือนห้า ปีระกาตรีศก พระราชโกษาบ้านอยู่วัดระฆัง กราบทูลว่าจะขอให้สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ กรมขุนเสนาพิทักษ์ เป็นกรมพระราชวัง จึงดำรัสให้ปรึกษา อัครมหาเสนาบดีทั้งปวงเห็นพร้อมกันแล้ว พระเจ้าอยู่หัวโปรดให้กรมขุนเสนาพิทักษ์ ดำรงฐานานุกิตติในที่พระมหาอุปราชา

(ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 478)

แม้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร จะทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ไม่ปรากฏข้อมูลที่แน่ชัดว่า พระองค์ทรงมีบทบาทและมีอำนาจในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลอย่างไร ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนบทความจึงสนใจศึกษาเรื่อง บทบาทและอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า ทรงมีบทบาทอย่างไรต่อกรุงศรีอยุธยา และอำนาจที่ทรงมีในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมีลักษณะอย่างไร โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ จำนวน 4 ฉบับ ได้แก่

1. คำให้การขุนหลวงหาวัด
2. จดหมายมองซีเออร์โอมอง ถึงมองซีเออร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 11 เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1743 (พ.ศ. 2286) แปลโดยอรุณ อมาตยกุล
3. จดหมายมองเซนเยอร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 11 เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1743 (พ.ศ. 2286) แปลโดยอรุณ อมาตยกุล
4. จดหมายมองเซนเยอร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 28 เดือนมกราคม ค.ศ. 1749 (พ.ศ. 2292) แปลโดยอรุณ อมาตยกุล

1. บทบาทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

เมื่อศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวกับบทบาทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ตามที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด, จดหมายมองซีเออร์โอมอง ถึงมองซีเออร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 11 เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1743 (พ.ศ. 2286), จดหมายมองเซนเยอร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 11

เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1743 (พ.ศ. 2286) และจดหมายมองเซนเยอร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 28 เดือนมกราคม ค.ศ. 1749 (พ.ศ. 2292) ทำให้มองเห็นบทบาทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า มี 2 ประการ ดังนี้

1.1 บทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ด้านบริหารบ้านเมือง

ความจากคำให้การขุนหลวงหาวัด แสดงให้เห็นบทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ด้านบริหารบ้านเมืองของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล โดยอ้างถึงการรับพระบรมราชโองการจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ให้เป็นผู้ควบคุมดูแลการซ่อมแซมพระที่นั่งวิหารสมเด็จกับควบคุมดูแลการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพชญ์ ความว่า

*ทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ให้ปฏิสังขรณ์
วัดพระศรีสรรเพชญ์ขึ้นใหม่ พระวิหารนั้น อย่าให้ทำมณฑปเลย ให้ทำเป็น
หลังคาเหมือนวิหารทั้งปวง ทำปีเศษจึงแล้ว*

*พระที่นั่งสมเด็จจั่วรด ทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังให้รื้อลง
ทำใหม่ สิบเดือนจึงสำเร็จ*

(ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 481)

เมื่อศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ของต่างประเทศ คือ จดหมายมองซีเออร์ โอมอง ถึงมองซีเออร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 11 เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1743 (พ.ศ. 2286) พบข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า มีลักษณะคล้ายกับข้อมูลที่ปรากฏในคำให้การขุนหลวงหาวัด กล่าวคือ ทรงปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งของพระมหากษัตริย์ ดังความว่า

*ดูเหมือนพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงยินดีที่จะรับพระราชสาส์นโดยดี
เพราะเมื่อ 2 - 3 วันนี้ พระราชโอรสซึ่งได้รับตำแหน่งพระมหาอุปราชมาได้
1 ปี แล้ว ได้รับคำสั่งให้หาบาทหลวงดีติมไปเฝ้า และรับสั่งแล้วว่าพระเจ้า
กรุงสยามพระราชบิดาทรงเห็นว่า การที่พระราชไมตรีกับกรุงฝรั่งเศสได้ขาด
กันมาช้านาน และจะได้กลับมาเป็นไมตรีกันในรัชกาลของพระองค์นั้น
เป็นการเคราะห์ดีมาก*

(อรุณ อมาตยกุล, 2562, น. 626)

จากข้อมูลในเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่นำเสนอข้างต้น ช่วยให้วิเคราะห์ถึงบทบาทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลได้ว่า บทบาทของพระองค์ขึ้นอยู่กับพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ที่จะสั่งให้ปฏิบัติหน้าที่ในด้านใดด้านหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น

1.2 บทบาทในการช่วยเหลือบาทหลวงและพวกเข้ารีตศาสนาคริสต์

เมื่อตรวจสอบข้อมูลจากจดหมายมองเซนเยอร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ วันที่ 11 เดือน กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1743 (พ.ศ. 2286) พบว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงให้ความช่วยเหลือบาทหลวงกับพวกเข้ารีต ด้วยการส่งเรือพระที่นั่งของพระองค์มารับเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยา ดังความว่า

เมื่อพระมหากษัตริย์ได้ทรงทราบว่า ข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองมะริด และจะได้เลยเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในเร็วๆ นี้ ก็ได้ทรงโปรดส่งเรือที่นั่งทรงซึ่งได้เคยทรงแต่ครั้งเดียวมาพระราชทานข้าพเจ้าที่โรงเรียนสามเณร...การที่พระราชทานเรือที่นั่งมาให้ข้าพเจ้านั้นก็มีผลคืออยู่บ้าง เพราะข้าพเจ้านี้ได้ลือแซ่ไปทั่วพระราชอาณาจักร พอข้าพเจ้าได้เข้าลำน้ำกรุงศรีอยุธยา พวกไทยซึ่งจำเรือของเราได้ ก็รีบมาบอกข่าวเรื่องพระราชทานเรือที่นั่ง ซึ่งเป็นการทำให้พวกเข้ารีตเบาใจขึ้นมาก

(อรุณ อมาตยกุล, 2562, น. 624-625)

เมื่อครั้งพวกเข้ารีตถูกเจ้าพระยากลาโหมลงโทษให้ไปช่วยงานโยธา เนื่องจากปฏิเสธการเข้ากระบวนแห่ในงานพิธีทางพุทธศาสนานั้น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็ได้ช่วยเหลือพวกเข้ารีต ด้วยการสั่งให้เจ้าพระยากลาโหม ยุติเรื่องการให้พวกเข้ารีตทำงานโยธา ดังนี้

พระมหากษัตริย์จึงได้รับสั่งกับพระยากลาโหมว่า การที่ท่านมาหานี้ ข้าพเจ้ายินดีมาก เพราะได้ตั้งใจไว้ว่าจะเรียกท่านมาถามว่า การที่ท่านให้พวกเข้ารีตไปทำการโยธานั้น ท่านได้รับอำนาจจากใคร ท่านเชื่อว่าเรื่องนี้คงจะยุติกันเพียงนี้หรือ ท่านจะต้องการให้พระราชไมตรีซึ่งเราได้พยายามมีไว้กับเจ้าแผ่นดินในประเทศยุโรปได้ขาดไปหรือ ขอให้ท่านรีบไปจัดการเสียให้เรียบร้อยโดยเร็ว

(อรุณ อมาตยกุล, 2562, น. 664)

2. อำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

เมื่อศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด พบเรื่องการใช้อำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเพียง 1 ประเด็น คือ

2.1 อำนาจในการสั่งลงโทษ

อำนาจในการสั่งลงโทษของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรนั้น พิจารณาได้จากการจับขุนนางวังหลวงและข้าในกรมของเจ้าทรงกรม 3 พระองค์ คือ กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ และกรมหมื่นเสพภักดี มาลงโทษโดยการโบยหลังคนละ 15 ที หรือ 20 ที ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า เจ้าทรงกรมเป็นเพียง *กรมหมื่น* แต่กลับแต่งตั้งผู้บังคับการกรมให้เป็น *ขุน* ถือเป็นการกระทำที่แสดงความมักใหญ่ใฝ่สูง ดังความว่า

วันหนึ่งมีพระบัณฑูรให้มาเอาตัวเจ้ากรม ปลัดกรม นายเวร ปลัดเวร กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ กรมหมื่นเสพภักดี มาถามว่าเจ้ากรมเป็นแต่หมื่น จัดกันในกรมตั้งขึ้นเป็นขุน แล้วทำสูงกว่าศักดิ์ ให้ลงพระราชอาญาโบยหลังคนละสิบห้าที่บ้าง ยี่สิบที่บ้าง

(ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 487)

จากข้อมูลที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า ทรงมีอำนาจในการสั่งลงโทษข้าราชการได้ เพราะทรงสั่งให้ข้าในกรมของพระองค์ มาจับตัวข้าในกรมของเจ้าทรงกรมมาลงโทษ โดยข้าในกรมของเจ้าทรงกรมมีอาจขัดขึ้นได้ และเจ้าทรงกรมทั้ง 3 พระองค์ คือ กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ และกรมหมื่นเสพภักดี ก็มีอาจแสดงอำนาจโต้ตอบอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้ เนื่องจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีอำนาจสูงกว่า เพราะทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

ทั้งนี้หลักฐานจากคำให้การขุนหลวงหาวัดยังกล่าวไว้อีกว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้จับตัวเจ้าพระยากลาโหม (ปีน) อัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหารไปเชี่ยนจนตาย เนื่องจากเจ้าพระยากลาโหม (ปีน) ลักลอบเป็นชู้กับหม่อมของพระองค์

เจ้าพระยากลาโหม (ปีน) ขึ้นดำรงตำแหน่งสมุหกลาโหมต่อจากพระยาราชสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2292 และได้เสียชีวิตลง เมื่อ พ.ศ. 2299 จากการลงโทษของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กรมพระราชวังบวรสถานมงคล และระยะเวลาที่เจ้าพระยากลาโหม (ปีน) ลี้ภัยชีวิตนั้น เกิดขึ้นก่อน

การสิ้นพระชนม์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในข้อหาเดียวกันเพียง 1 เดือน (พลตรี นนทรี, 2527, น. 225) ทั้งนี้คำบริภาษของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่ทรงบริภาษเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเมื่อครั้งจับได้ว่าเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ (พระสนมองค์หนึ่งของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ได้แสดงให้เห็นถึงอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า มีอยู่มาก เพราะสามารถจับตัวข้าราชการชั้นสูงมาลงโทษได้ ดังความว่า

และให้ต่อว่ากรมพระราชวังว่า อ้ายปีนกลาโหมคบหากับมารดาเจ้ามิตร แต่เป็นเมียข้า เหยียนถึงเจ็ดร้อยจนตายกับข้า นี้มาคบหากับเมียเจ้าทั้งสององค์ แล้วก็เกิดพระราชบุตรด้วยสามองค์ สี่องค์ เจ็ดร้อยจะแบ่งเป็นสามส่วน ยกเสียสองส่วน จะให้เหยียนส่วนหนึ่ง แต่สองร้อยสามสิบที่จะว่าประการใด กรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่า จะขอรับพระราชอาญาตามจะทรงพระกรุณาโปรด

(ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 488)

ข้อความที่ยกมาข้างต้น เป็นคำบริภาษของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่ทรงต่อว่าเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร เมื่อครั้งจับได้ว่าเป็นชู้กับเจ้าฟ้าสังวาลย์ ทั้งนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงปรึกษากับเหล่าขุนนางถึงโทษที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรสมควรได้รับ เหล่าขุนนางกราบทูลว่าโทษสถานหนัก ต้องประหารด้วยท่อนจันทน์ แต่อาจเป็นเพราะคำสัญญาที่พระองค์เคยให้ไว้กับสมเด็จพระพันวัสสาใหญ่ กรมหลวงอภัยนุชิต พระอัครมเหสี ผู้เป็นพระมารดาของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก่อนสิ้นพระชนม์ว่า *ถ้าไม่บฏแล้วก็ไม่ฆ่า* (ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, น. 480) จึงทรงให้เว้นโทษประหาร แต่ให้ลงโทษด้วยการเหยียน โดยทรงยกเหตุการณ์ที่เจ้าพระยากลาโหม (ปีน) เป็นชู้กับหม่อมเหมุก¹ มาเป็นอุทาหรณ์เพื่อให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรรับรู้ ว่า เจ้าพระยากลาโหม (ปีน) เป็นชู้กับเมียข้า (เมียข้า หมายถึง หม่อมเหมุกที่มีชาติกำเนิดเป็นสามัญชน) ยังถูกเหยียน ถึง 700 ที จนเสียชีวิต แต่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรลักลอบเป็นชู้กับเมียเจ้า (เมียเจ้า หมายถึง เจ้าฟ้าสังวาลย์ พระสนมของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศที่มีพระชาติกำเนิดเป็นเจ้า) จึงสมควรถูกเหยียน 700 ทีด้วยเช่นกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทรงเกิดพระเมตตา

¹ หม่อมเหมุก คือ ชายาคนหนึ่งของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ให้ประสูติกาลพระโอรส 1 องค์ คือ พระองค์เจ้าฉัตร พระธิดา 2 องค์ คือ พระองค์เจ้ามิตร และพระองค์เจ้าชื่น ดูเรื่องหม่อมเหมุกเป็นชู้กับเจ้าพระยากลาโหม (ปีน) ได้ใน

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ. (2566). วิเคราะห์เรื่อง นาง ในวรรณกรรมของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร. วารสารวิชาการอยุธยาศึกษา. 15(2), 23-35.

ต่อเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรขึ้นมาจึงทรงให้เขียนเพียง 230 ที่เท่านั้น

หลักฐานจากคำให้การขุนหลวงหาวัด แสดงให้เห็นอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลว่ามีอยู่มาก เนื่องจากสามารถจับตัวเจ้าพระยาโกษาโหม (ปิ่น) ซึ่งเป็นอัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหาร มาลงโทษโดยการเขียนจนตายได้

การเสียชีวิตของเจ้าพระยาโกษาโหม (ปิ่น) สร้างความสะเทือนพระทัยแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเป็นอย่างมาก ทรงเห็นว่ากรกระทำของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในครั้งนี้ เป็นการกระทำที่เกินกว่าเหตุ จึงทรงออกกฎหมายเพื่อป้องกันไม่ให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรใช้อำนาจในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคลกระทำการที่อุกอาจเช่นนี้อีก โดยกฎหมายที่ทรงออกมานั้น ได้กำหนดโทษผู้กระทำความผิดเรื่องชู้สาวไว้เพียงแค่ปรับไหมตามศักดินา และไม่มีโทษสถานหนักด้วยการเขียน (พุลศรี นนทรี, 2527, น. 226)

สรุป

การวิเคราะห์บทบาทและอำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ จำนวน 4 ฉบับ สรุปผลการวิเคราะห์ได้ ดังนี้

1. บทบาทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พบข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล 2 ประการ ได้แก่

1.1 บทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ด้านบริหารบ้านเมือง เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงปฏิบัติหน้าที่ตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการบูรณะปฏิสังขรณ์พระราชวัง และศาสนสถาน

1.2 บทบาทในการช่วยเหลือบาทหลวงและพวกเข้ารีตศาสนาคริสต์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงให้การช่วยเหลือบาทหลวงและพวกเข้ารีตให้พ้นจากการถูกกดขี่ของข้าราชการอยุธยา

2. อำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรในฐานะกรมพระราชวังบวรสถานมงคล พบข้อมูลดังกล่าวเพียง 1 ประเด็น ได้แก่ อำนาจในการสั่งลงโทษ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีอำนาจในการสั่งลงโทษขุนนาง ทั้งขุนนางวังหลวงชั้นอัครมหาเสนาบดี และขุนนางที่เป็นข้าในกรมของเจ้าต่างกรม โดยขุนนางไม่อาจตอบโต้อำนาจของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้

เอกสารอ้างอิง

ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยา รวม 3 เรื่อง : คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงวัดประดู่
ทรงธรรม คำให้การขุนหลวงหาวัด. (2553). กรุงเทพฯ: แสงดาว.

พูลศรี นนทรีย์. (2527). สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม : บทบาทและอำนาจทางด้านการเมือง
การปกครองนับแต่รัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่ง
สุริยามรินทร์. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์เอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้, มหาวิทยาลัยศิลปากร).

วิไลเลขา ถาวรธนสาร และคณะ. (2542). *พื้นฐานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.

อรรวรรณ ทรัพย์พลอย. (2558). การสถาปนาตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)
ในประวัติศาสตร์ไทย. ใน *พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)*. กรุงเทพฯ:
รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977).

อรุณ อมาตยกุล, ผู้แปล. (2562). จดหมายมองเซนเยอร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะ
ต่างประเทศ วันที่ 28 เดือน มกราคม ค.ศ. 1749 (พ.ศ. 2292). ใน *จดหมายเหตุของ
คณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.

_____. (2562). จดหมายมองเซนเยอร์ เดอ โลลีแยร์ ถึงผู้อำนวยการคณะ
ต่างประเทศ วันที่ 11 เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1743 (พ.ศ. 2286). ใน *จดหมายเหตุของ
คณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยา*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.